

SVĚT NĚMÝ A SVĚT HLUCHÝ

[Antonín Kosík](#)

5. 2. 1996

Sicilská mafie, „l'onorata societa“, společnost pro vzájemnou pomoc, existovala jistě před sedmnáctým stoletím, snad už kolem roku tisíc. „Gli uomini d'onore“, ctění muži či muži cti, byli poprvé označeni vnějším světem jako mafiosi (a jejich společenství jako mafie) v polovině minulého století. Slovo „mafia“ pochází pravděpodobně z arabštiny, v italštině označovalo původně aroganci, odvahu, schopnost zstrašovat, ochraňovat, zaklínat, zařikávat, vymýtat duchy, a bylo také označením pro čarodějnice.

Individuální morálka aneb němý svět

Z vnějšího pohledu se mafie jeví jako hierarchicky strukturovaná. V čele stojí jeden šéf, „capo dei capi, šéf šéfů“. Struktura je z vnějšku zřetelně rozlišitelná. Vztahy podřazenosti a nadřazenosti jsou určeny tím, kdo mluví více a kdo mluví méně. Nerozlišuje se mezi „pravdou“, „krásou“ a „dobrem“. Jde o jednu a tutéž záležitost: Rispetto - úcta, vážnost, respekt... Kdo mlčí, má nebo může mít - dokud mlčí - vážnost a úctu (pravdu, krásu i dobro). Ten, kdo mluví, není brán vážně. Neinformuje, nesděluje, ale mluví pro pobavení těch, kteří mlčí. (Mafián se nesměje, ale baví se. Tento jev není zvnějšku pozorovatelný.) Ten, kdo mluví, dává použitím jazyka najevo svůj vztah podřazenosti. Jestliže je uctíván a ctěné vysloveno, zcela ztrácí svou vážnost, krásu, pravdivost i spravedlnost - a to jak pro mluvčího, tak i pro i posluchače (příslušníka mafie). Vyslovená pravda je již nepravdivá, ztrácí se, vyjde-li na světlo jazyka. Z vnitřního pohledu mafie žádnou organizaci, strukturu nemá. (Nelze nepřipomenout analogii: Stb měla paranoickou snahu nalézt pevnou strukturu tzv. disidentského společenství; to žádnou vnitřní organizaci nemělo, navenek však jako strukturované mohlo být nahlíženo proto, aby mohlo být represivně potlačováno.) Z vnitřku se mafie jeví, jak říkají její příslušníci, „jako vzduch, který dýcháme, jsme uvnitř ní, ale nelze ji uchopit“. Sicilská mafie (tak ji označuje svět vně mafie) není schopna komunikovat s okolním světem. Prostředníka v komunikaci mezi mafií a státem (okolním světem) vytváří zločin či organizovaný zločin, který na této komunikaci parazituje, kopíruje vnější strukturu mafie a přejímá ji jako svou vnitřní; bývá označován též jako mafie (někdy nová mafie) nebo přátelé přátel. Komunikace mezi mafií a státem skrze zločin je oboustranná. V místech ovládaných mafií (v místech absence státu) není komunikace mafie s vnějším světem zapotřebí, opravdový zločin neexistuje. Příslušníci mafie vědí, že budou-li se chovat jako muži cti, dostane se jim odměny, v opačném případě budou potrestáni. Neexistují však žádná vnitřní kritéria, normy a zákony mafie, které by předepisovaly, co je chování muže cti. Příslušník mafie tak nikdy neví, zda se chová správně, nebo ne, zda bude potrestán, nebo odměněn. Je nucen se chovat (ne však hovořit) podle svého nejlepšího svědomí. (Výjimku tvoří příklady spojené s přílišným mlčením, tím se příslušník mafie ze své společnosti vyrazuje: cu e' surdu, orbu e taci, campa cent'anni `mpaci - kdo je hluchý, slepý a němý, dožije se sta let.) To, co se zvnějšku jeví jako trest, pouze odstraňuje nestabilitu mafie, není tedy trestem, zachovává „ctěnou společnost“ ve fungujícím stavu ve vztahu k realitě: k okolnímu světu. Moc mafie často splývá s mocí státu, mohou mít stejné cíle. Pro mafií etika a pravda v jazyce neexistují, pravdu a dobro nelze výslovně vyjádřit.

Svět zásuvek

Mafie je společností otevřenou, sama o sobě netvoří žádnou strukturu. Její strukturovanost, uzavřenost a kriminální charakter byly vyvolány až stykem se strukturovaným okolním světem - se státem: připojením Sicílie k Itálii roku 1860. Mafie se tehdy ještě snaží vnější svět vstřebat, využívá k tomu svou přirozenou kosmopolitickou tendenci: chápání světa jako globální vesnice. Svět je v pojetí mafie „la Little Italy“, malá Itálie. V 60. letech však mafie svůj boj definitivně ztrácí: objevuje se v televizi. To, jak vnější svět rozumí mafií (a opačně) ilustruje dobře situace, v níž se v Senkovského Fantastickém putování barona Brambeuse (česky 1985) ocitá Brambeus po pádu do Etny: každá věc, která je pojmenována, není již touž věcí, nedorozumění je základem obapolně výhodné komunikace, v konkrétním světě kráteru Etny se přikládají stejnému chování protichůdné významy apod. Podobná je mafiózní představa světa: skládá se z vyprázdnitelných věcí-zásuvek. Je-li zásuvka-věc otevřena,

naplňuje se její představa, je však zároveň porušen (vyprázdněn) její obsah. Odtud pramení význam trestu pro udavače - porušil mluvením svět, a je možno jej na základě změny věcí odhalit a potrestáním uvést svět do původního stavu - zásuvku opět uzavřít. Mafiánská „omerta“, z vnějšího pohledu nepochopitelná mlčenlivost, je z vnitřního pohledu způsobem chápání mimo jazyk, viděním věcí, které je analogické skutečnosti. To, co vnější svět nazývá mafiánskou symbolikou (např. předměty - kameny, květiny atd. v ústech mrtvého), je pro mafii dobře pochopitelnou analogií. Odtud též pramení pevné připoutání mafie ke skutečnosti - k půdě. Také pojetí času je u mafie zcela zvláštní. Mafie nemá dějiny, minulost neexistuje, není ji k čemu vztáhnout, není způsob, jak by bylo možno dějiny vykládat (quannu cc'e` lu mortu bisogna pinsari a lu vivu - co je mrtvé, je mrtvé, je třeba myslet dopředu).

Institucionální morálka aneb hluchý svět

Mediální, máme na mysli především televizní, společnost je z vnitřního pohledu hierarchicky strukturovaná (viz Otevřená televize - Uzavřená společnost, Kritická příloha RR č. 4/1996). V jejím čele stojí šéf: capo dei capi. Je zde zevnitř dobře rozlišitelná struktura. Vztahy podřazenosti a nadřazenosti jsou vztahem mezi tím, kdo mluví méně a více poslouchá, a tím, kdo mluví více a méně poslouchá. Nerozlišuje se mezi „pravdou“, „krásou“, „dobrem“. Jde o jednu a tutéž záležitost: audienci. Kdo mluví a zjevuje se, má - pokud mluví - vážnost, úctu (pravdu i krásu). Ten, kdo mlčí, civí na obrazovku, není brán vážně. Je zde a mlčí pro pobavení těch, kteří mluví, dává mlčením najevo svůj vztah podřazenosti. To, co není vysloveno, pojmenováno, nemůže být uctíváno a ctěno, a teprve vysloveno na obrazovce nabývá svou vážnost, opravdovost, pro mluvčího i posluchače. To, co je nevyslovené, je ještě nepravdivé. Respekt - vědění, krása, dobro - se nezjeví, nevyjdou-li na světlo pomocí audience, nejsou-li zprostředkovány jazykem, čísly a obrazovými záznamy. Mediální showmani nejsou schopni komunikovat s okolím jinak než jednosměrně. Média sama nemohou s vnějším světem (světem vně médií) komunikovat vůbec. Příslušníci mediální společnosti vědí, že budou-li dostatečně mluvit, budou-li se často zjevovat, budou odměněni; jejich život je snahou o co největší účast na obrazovce. Trest i odměna zachovávají mediální společnost ve fungujícím stavu vzhledem k mediální realitě (k jazyku, číslům, grafům, definicím a obrazovým záznamům). Etika a pravda v jazyce neexistují jinak než jako relativní soudy - vzhledem k tomu, kdo co na obrazovce říká. Stávají se cirkulárními - odkazují na odkazy. Proto je rozumné etické soudy normovat. Ve světě mediálním nemá tedy smysl mluvit o etice, etické je to, co je onálepkováno zákonem, etika se redukuje na normu, na etiketu. Z vnějšího pohledu mediální svět žádnou strukturu nemá. Jeví se jako otevřený prostor všech možných hierarchií a preferencí, jako tzv. mediální tržiště. Vše, co se na něm octne, je srovnatelné vzhledem k významu: krajnosti se nepředstavují jako meze, opaky si neodporují, a tak lidský záměr tohoto tržiště ustupuje do pozadí. Do popředí vstoupí ve chvíli, kdy vnější pohled mizí, jakmile se pozorovatel stane účastníkem - příjemcem informací, divákem. Média se snaží okolní svět co nejvíce vstřebat. Svět je v pojetí médií globální vesnicí. Jen obrazem a jazykem odhalený svět se může stát její součástí, jen skrze průhlednost se uvádí svět do fungujícího stavu. Mediální mnohomluvnost a mnohost obrazů je způsobem chápání věcí nezařazených do reality („co je vlastně skutečnost?“). To, co vnější svět může nazírat jako „obrazovou symboliku“, jsou pro mediální společnost ve své mnohosti právě obrazy věcí. Odtud též pramení důvěra k televizním obrazům. Pojetí času je odlišné: média jsou vševědoucí (vyčerpávají popisy světa), neobracejí se k minulosti (to, co se stalo, se - a teprve na obrazovce - právě dnes a právě teď děje), jejich pravda je testovatelná jen pomocí dalších, tedy příštích mediálních obrazů (ty jsou však právě aktuální, vytlačily již obrazy minulé). Vševědoucnost médií se tedy představuje jako vševědoucnost o budoucnosti. Tím média nabývají převahy nad skutečností.

Konec mafie na Sicílii

Počátek konce mafie nastal 11. října 1960. Tehdy se poprvé v Itálii veřejně mluvilo o mafii v televizi (v pořadu italské státní televize „Tribuna politica“). Ve světě institucí a médií je skutečnost vymezena jazykem, obrazem. O čem nelze souvisle promlouvat, o čem nelze podat zprávu, co nelze definovat či natočit na kameru, to není. Jazyk či kamera tak vymezují uchopitelný vzorník skutečnosti. Není důležité, zda je jim uvěřeno, nebo zda vážně brány nejsou. V obou případech člověk sdílí přesvědčení, že slova a obraz jsou opakovatelná realita. Mluvit o skutečnosti (pravdě, morálce) přestává mít smysl. Začíná se mediální manipulace skutečnosti. Poměr skutečnosti a jazyka či obrazového záznamu je převrácen, původní skutečnost ilustruje obrazovou realitu, zbude z ní jen to,

k čemu existuje obrazová (televizní) předloha. Ze skutečnosti zbývá jen to, na co se můžeme odvolat, co je mechanicky rozpoznatelné, co je natočeno. Jen to může vstoupit do nové reality. Skutečnost původně nahlížená a přivolávaná skrze výrazy jazyka a obrazy (například daný styl v architektuře, obrazový záznam) se postupně na jazyk a obraz (styl v architektuře, záznam) redukuje, je jím plně charakterizována, může být stylem, záznamem zcela nahrazena. Aby se nová skutečnost neztratila, je zapotřebí se podle ní chovat (je třeba, například v architektuře, stavět podle slohu, vytvářet si názor dle televize). Být reálný, skutečný znamená držet se popisů a obrazů. Poměr skutečnosti a jejího obrazu, jazyka, se převrací. Skutečnost je nahrazena popisy a záznamy, původní, omezená, a tak manipulovaná skutečnost se stává jazykem. Kdo dosud mlčel (mafie) - promlouvá. Začíná mluvit, a zároveň ztrácí vážnost a úctu. Naopak ten, kdo dosud na obrazovce mluvil, začíná mlčet, a může být brán vážně. Dává použitím jazyka (který však nic nesděljuje) najevo svůj vztah nadřazenosti, může říci cokoliv. Jen to, co je vysloveno (a je tedy skutečné), může být uctíváno a ctěno. Jen to, co je nahlas vysloveno, se může stát pravdou, má šanci být pravdivé. Rispetto - „vědomí“ i „krása“ - se tvoří použitím jazyka. To je konec sicilské mafie. Mafie, která do této chvíle nemluvila, začíná v okamžiku, kdy jazyk se stává skutečností a restringovaná skutečnost jazykem, promlouvat bez toho, že by otevřela pusu. Přestává být mafií. V šedesátých letech svůj boj definitivně prohrává. V říjnu 1960, kdy je poprvé představena v televizi, počíná se její korupce a vyprázdňování. To je začátek konce. Dva světy - mafie a média - se stýkají, získávají společný základ. Svět je tak pro mafii porušen, vyprázdněn a nelze jej napravit. „Ctěná společnost“ přejímá svou vnější strukturu jako svou vnitřní a stává se kriminální organizací. Mafiánské analogie se stávají symboly v televizi.